

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

sammande av några tyska expressionister som behandlar arbets- och maskinmotiv. Även Hagar Olsson hade nämnt dessa tyska arbetarskaldler, i Ny generation, 1925, men det är säkert riktigt, som Stenkvist antar, att Ljungdal lärt känna dem redan vid sin Berlinvistelse 1920. Stenkvist härleder Ljungdals idéer om arbetsglädjen från Marx, men gör dessutom en jämförelse med belgaren de Man och dennes Kampen för arbetsglädje och finner parallella tankegångar i den. Här kan man invända att jämförelsen endast delvis håller streck; när reformisten de Man talar om ändrade sociala förhållanden som en förutsättning för arbetarens sociala befrielse menar han inte nödvändigtvis en förändring av äganderätten till maskinerna, men det är just detta som Ljungdal avser. Till detta sista kapitel vill jag göra några detaljpåpekanden. Den polemik som refereras s. 170 ägde rum i Fönstret, inte i Fronten. S. 171 och 176 talas om Ljungdals första sammanträffande med Erik Asklund och Josef Kjellgren, vilket enligt Stenkvist skulle ha ägt rum på våren 1928. Ljungdal har i intervju med Kjell Espmark /Espmark, Livsdyrkaren Artur Lundkvist s. 272/ daterat mötet till 1927, och Asklund har till recensenten sagt att det ägde rum på hösten detta år. Är denna tidigare tidpunkt den riktiga så ger det ytterligare stöd åt Stenkvists antagande om ett väsentligt inflytande på Asklund och Kjellgren från Ljungdals sida.

Stenkvist har valt att i ett antal uppsatser punktvis belysa Arnold Ljungdals tidiga författarskap. Kanske kan man beklaga att han inte samlat sig till ett större arbete som hade gett utrymme åt en fullständig bild av Ljungdal. Man hade gärna sett en fylligare redogörelse för Ljungdals politiska läsning och för hans mer konkreta politiska engagemang i tidens av partisplittring och inre stridigheter kännetecknade kommunism. Det hade vidare varit intressant att följa utvecklingen av hans kampdiktning även efter 1925 och se den tidiga kamplyriken sammanknuten med den agitatoriska diktningen i de senare samlingarna. Det hade framför allt varit motiverat att föra fram undersökningen till trettioalets mitt, eftersom I folkton 1934 fortsätter idéer och motiv från de tidiga samlingarna.

Inte heller i den litterära debatten går det någon gräns vid 1930, och det hade därför varit värdefullt att få denna debatt och Ljungdals agerande i de litterära schismerna belyst några år in på trettioalet. Modernistiskt bokslut från 1935 tas visserligen kortfattat upp, men man saknar en undersökning av de mellanliggande åren. Slutligen saknar man litteraturförteckning och en förteckning över Ljungdals

bidrag till tidningar och tidskrifter under de aktuella åren.

Ovanstående reservationer gäller Stenkvists urvalsprincip, sådant som inte finns med i boken. Det som står där är intressant, läsvärt, ofta skarpsinnigt; till läsvärdheten bidrar inte minst framställningens stilistiska förtjänster. Stenkvists arbete är ett värdefullt bidrag till kartläggningen av en period som sysselsätter ett växande antal litteraturforskare.

Gerd Kvart

Borghild Krane: *Sigrid Undset. Liv og meninger*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1970.

Om Sigrid Undset föreligger redan ett flertal arbeten av essayistisk eller mera vetenskaplig art. Redan under hennes levnad redovisade Nini Roll Anker i mycket positiv form sina personliga minnen från en långvarig brevväxling och vänskap, Carl Fredrik Engelstad författade en inlevelserik bok om Undset och hennes medeltidsromaner, och litteraturprofessorn A. H. Winsnes, själv anhängare av den katoliserande falangen i norsk kulturliv, framlade 1949 sitt arbete Sigrid Undset, en studie i kristen realisme. Winsnes' bok var uppslagsrik men visade brister bl. a. när det gällde psykologisk analys. Från 1960-talet härrör docenten Ellisiv Steens utmärkta studie i strukturen i Kristin Lavransdatter.

Borghild Krane är en norsk författarinna som tidigare bredvid noveller och romaner skrivit ett par studier över åttioalisten Amalie Skram. Den bok om Sigrid Undset, som hon nu utsänt, är lätt att presentera när det gäller de stora dragen. Ungefär hälften utgör nämligen en detaljerad presentation av Undsets liv, hennes miljö, släkt, yrkesarbete som kontorist under ungdomen, hennes äktenskap och vänskapsförbindelser, hennes resor, läsning och bokutgivning. Framställningen är lovvärt saklig, koncentrerad och koncis, men av hennes personliga liv är det ytterligt lite som ställs i någon relation till författarskapet.

Bokens andra hälft handlar om Sigrid Undsets »Meningar», hennes åsikter och livsåskådning, och detta parti består av avdelningarna Kvinne- och samfunnsak, Troen og det religiøse livssyn samt Kampen mot nazismen. Borghild Krane ger här en ytterst detaljerad redovisning för Undsets åskådning, sådan den utvecklades i essayböcker, tidnings- och tidskriftsartiklar samt i en ivrig presspolemik genom många år. Framställningen är genomgående av refererande natur: övrig forskning kring Sigrid Undset nämns knappast, analys av

verken förekommer praktiskt taget inte (ett undantag är ett par sidor om Gymnadenia och Den brændende busk i avsnittet om författarinnans religiösa uppfattning), och värderande synpunkter lyser nästan helt med sin frånvaro. Man får en mycket klar och rejäl bild av författarinnan i hennes samtid, av hennes sympatier, antipatier och ställningstaganden.

Borghild Kranes disposition med ett så utförligt inledande biografiskt kapitel vällar naturligtvis att en hel del upprepningar inte har kunnat undvikas; dessa är dock inte direkt störande. Däremot orsakar frånvaron av analys och värdering en avsevärd brist på dimension, vilket ger ett något stumt drag åt hela framställningen. Endast inför någon av Undsets allra mest reaktionära utgjutelser kan man ana att ett litet bistert leende krusar författarinnans läppar. Med sin utpräglade karaktär av material-samling borde naturligtvis en bok som denna hellre ha varit den första i Undsetforskningens historia. Nu får man emellertid vara tacksam över att den finns, en utgångspunkt för djupforskning, detaljanalys och värdering under kommande år.

Om man i likhet med undertecknad tagit del av väsentliga partier av Sigrid Undsets författarskap — några nutidsberättelser, samtliga medeltidsromaner, några volymer essayer och religiösa porträtt — kan man väl inte undgå att hysa en djup respekt för hennes gåva att skapa gestalter och människooöden, hennes sakliga och realistiska psykologi, hennes förmåga att relatera människornas liv till stora historiska och religiösa sammanhang, hennes kulturhistoriska orientering och hennes vetenskapliga grundsyn. Men efter läsningen av Borghild Kranes monografi har man tappat många av sina illusioner om den stora norska sibyllan. Man känner sig närmast chockad av den oerhört kategoriska inställning och den ideologiska rigiditet som hon envist demonstrerade under flera decenniers polemik mot olik-tänkande.

Se bara på hennes inställning till Tyskland och Ryssland. Från barnsben — antagligen genom sin danska mor, som hade upplevt nederlaget mot Preussen 1864 — hade hon inställningen att kort sagt intet gott kan komma från Tyskland. Under kriget hade hon närmast den uppfattningen att den lättaste lösningen av den tyska frågan vore att utrota alla tyskar. För tysk litteratur hade hon praktiskt taget inget intresse. I kulturellt avseende var hon, som hon själv framhävde, totalt »västvänd»: även den ryska litteraturen, liksom den ryska nationen, var henne fullständigt främmande, och

egentligen var det utom antikens Aten och Rom bara England och Amerika, i viss mån även de romanska länderna, som omfattades av hennes litterära och kulturella sympatier.

När det kommer till synen på det religiösa och på kvinnan, är den norska författarinnans åsikter ännu mer fanatiska. Hon övergick till katolicismen 1924, när hon var 42 år gammal, och ingen kan påstå att det var någon sorts fri form av katolsk tro som hon omfattade. Hon hade vuxit upp i en närmast irreligiös miljö, hon hade i sina tidigare vuxna år känt sig som en ren skeptiker; efterhand upplevde hon en valsituation mellan å ena sidan isolation i jaget, å den andra hängivelse åt Gud och befrielse från jagdyrkans hämningar. Hon gick då vägen till ett absolut omfattande av den katolska kyrkans moral och livssyn.

När man tar del av Sigrid Undsets inställning i kvinnofrågan, måste man naturligtvis ta hänsyn till att hela detta ställningstagande har intimt samband med hennes katolska tro. Under tidigare år hade hon kunnat ställa sig positiv till kvinnans sexuella frihet, till användande av preventivmedel och till aborter vid önskad graviditet. Med sin övergång till den katolska kyrkan kommer hon att försvara en moralistisk, ortodox syn i alla sådana frågor. Redan tidigt hade hon förfäktat att en man som med våld förbröt sig mot en kvinnas renhet borde straffas med döden — det är också vikingen Ljots öde (åratal efter hans våldtäkt mot Vigdis) i Fortællingen om Viga-Ljot och Vigdis 1909. Kvinnans renhet, säger författarinnan, är en sådan klenod för samhälle och individ att den måste skyddas med alla medel.

I ett resonemang som det här citerade verkar det nog som om den sakliga Sigrid Undset hade tänts huvudsakligen av rent emotionella argument. Men när hon blir varm i de katolska kläderna, framträder hennes reaktionära tendenser helt ohöljt. I ett föredrag i Studentersamfundet i Trondheim 1914 förfasar hon sig över blotta tanken på införande av sexualundervisning i skolorna — hon betecknar en sådan som våld mot all mänsklig blygselkänsla och hävdar att eftersom barn inte förstår mystiken i den sexuella upplevelsen kommer de att finna undervisningen platt, underlig och löjlig. År 1919-1921 — fortfarande innan konversionen! — deltog författarinnan i långa tidsningsdebatter om kvinnans situation där hon avvisade allt tal om andlig likställdhet mellan könen. Kvinnans plats är i hemmet, en alltför lång utbildning länder henne närmast till skada, och även i hemmet önskar kvinnan innerst inne att leva under mannens herravälde.

Mannen äger kvinnans kropp, kärlekens enda mål är familjebildning och livsvarig sammanhållning, lösa förbindelser är av ondo, därför att kvinnans sexuella frihet innebär undergångstecknet för en kultur och därför att likställigheten mellan könen är en illusion: kvinnan kan vid total sexuell frihet aldrig nå full tillfredsställelse eftersom hennes innersta drift är att föda barn: genom den sexuella friheten måste hon stänga av somliga organ och blir jungfru »från livmodermunnen». Det är en sorts ytterlig upplevelse av kvinnlighet i förening med religiös stränghet och moralism som dikterar Sigrid Undsets syn, och i sin intolerans blir hennes åskådning skrämmande. Man tänker på den djupa respekt hennes romaner ingjutit — när man möter intoleransen i de bakomliggande åsikterna upplever man snarare rädsla. Det är något av ett underverk att hon med sådana åsikter förmådde skapa så stora skönlitterära verk.

Jöran Mjöberg

Pekka Tarkka: *En roman och dess publik*. Övers. Ingmar Svedberg. Bonniers (BLM-biblioteket) 1970.

Den 2 september 1963 utkom i Finland på Otavas förlag Paavo Rintalas roman *Sissilunantti* (i sv. övers. *Fjärrpatrullen*). Den handlar om en tämligen fritt opererande truppenhet, närmast av partisankaraktär, och dess öden under det s. k. fortsättningskriget mellan Finland och Sovjetunionen. Romanen är i mitt tycke en ganska likgiltig produkt.

Under några veckor recenserades Rintalas roman på sedvanligt sätt, men i slutet av september började larmklockorna ringa, allra först i den borgerliga kooperationens kundtidning *Yhteishyvä*. Anledningen var framför allt den att Rintalas huvudperson, patrullchefen Takala, vid inte mindre än tre tillfällen har samlag med representanter för den finska lottakåren. I slutet av oktober publicerades ett upprop, undertecknat av 38 generalspersoner, vilka vände sig mot att förlaget publicerat det anstötliga verket. Som en omedelbar följd av detta uppenbarade sig ett motupprop som samlat 68 undertecknare, framför allt författare, konstnärer och kritiker. I detta påpekades dels att *Fjärrpatrullen* var ett fiktivt verk, dels att grundlagen garanterade åsiktsfriheten. I fortsättningen framfördes från olika håll krav på förhandsensur eller bojkott av Otavas böcker. Kåsörerna i den konservativa pressen väckte tanken på att man borde knäppa ner Rintalas

byxor och ge honom en ordentlig risbastu. Somliga skribenter stod inte heller främmande för att en kastrering vore på sin plats. I tidningen *Polismannen* dryftade en författare frågan huruvida Rintalas testiklar borde smörjas in med blanksmörja eller ej. Under tiden såldes romanen i 60 000 ex.

Det är om denna batalj som Pekka Tarkkas bok handlar. Inledningsvis erinrar författaren också om kontroverserna kring Linnas Okänd soldat och Salamas Midsommardansen; dessa skulle visa »att litteraturen i Finland fortfarande i en viss mening är hela det läskunniga folkets sak». Den tolkningen förefaller dock att vara något för smickrande för den finska allmänheten.

Tarkkas arbete omfattar tre delar. I den första, *Rintalas predikan*, granskas författarens tidigare produktion samt görs en analys av *Fjärrpatrullen*. Den andra och längsta, *Rintalas församling*, uppmärksammar romanens mottagande jämte den intensiva polemiken kring den, medan den tredje, *Författare, publik, samhälle*, enligt Tarkka »skisserar upp en allmän bild av den socialhistoriska scen, på vilken både ifrågavarande författare och deras publik agerar». I metodiskt hänseende menar sig Tarkka använda en litteratursociologisk metod; hans huvudnyckel till skeendet är, deklarerar han, Kenneth Burkes bekanta teori om symbolic action, »vilken man kan tillämpa på all mänsklig handling». Det bör dock påpekas att Burkes teori spelar den största rollen i förordet; när Tarkka väl går att utföra sin undersökning arbetar han så gott som helt efter beprövade och konventionella riktlinjer. Kanske är det här bokens största svaghet ligger: de förväntningar författarens inledande anmärkningar väcker infrias aldrig.

Den första delen av arbetet är alltså ett försök att fixera Rintalas budskap. Framför allt uppmärksammas dennes samhällssyn och hans förhållande till religionen. Rintala sätts här i relation till bl. a. Arvid Järnefelt — »Finlands Tolstoy» —, Lars Levi Laestadius, Augustinus och Pascal. En parallell mellan Laestadius och Jung förmår knappast övertyga. Summan blir att Rintala i sina verk tar avstånd »från rationalismen, den demokratiska samhällsformen och den nuvarande civilisationen».

I den andra delen kommer så bokens tyngdpunkt: skildringen och analysen av de reaktioner som *Fjärrpatrullen* väckte. Tarkka använder sig här företrädesvis av innehållsanalytiska modeller hämtade från bl. a. kommunikationsforskningen. Enligt min mening skapar dock i många fall de tabeller och diagram som blir undersökningens resultat endast ett sken-